

PAKSY ZOLTÁN

Mindszenty József nézetei és politikai tevékenysége a két világháború között

Pehm Józsefet 1917. február 1-jén, 25 évesen nevezték ki Zalaegerszegre gimnáziumi hit- és latin tanárnak. Ez komoly közéleti funkcióval járt együtt, ugyanis a megyéspüspök megbízásából, illetve képviselőként tagja lett a városi képviselőtestületnek, valamint hitelszövetkezeti igazgatósági tagságot is kapott.¹ Nem volt ellenére a közéleti szereplés, ezt mutatja, hogy elvállalta a vármegyei hetilap szerkesztését, sőt 1918 végén saját lapot is alapított, a *Zalamegyei Újságot*, amelynek első száma karácsonykor jelent meg. Városi plébánosi tisztét 1919. október 1-jétől tölthette be, amikor Legáth Kálmán apátplébános nyugállományba vonult.

Politikai nézeteit nem sokáig rejtegethette, mert az első világháborút követő események színvallásra, sőt tettekre kényszerítették. Ő maga a következőképpen értelmezte önéletírásában az 1918-ban történeteket: a fegyverszünet után Magyarországon „egy liberális értelmiségi csoport a béke és a radikális forradalom jelszavait hirdetve felborította a rendet”. A „rendbontók” esélyeit növelték Wilson hamis ígéretei, s a „zűrzavarban gr. Károlyi Mihály ragadta magához a hatalmat és az utca a fővárosban kikiáltja a köztársaságot. A békeszerető király, IV. Károly nem mondott le, csak visszavonult a hatalom gyakorlásától... Az októberi forradalom megingatta Szent István országának alapjait.”²

¹ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Budapest, 1989. 19.

² Uo. 19–20.

A bekövetkezett politikai fordulattal tehát nem értett egyet, sőt abban az ország végromlásának veszélyét látta. Ezért már 1918 őszén, egy helyi csoporttal együttműködve, szervezkedésbe kezdett a Károlyi-kormány ellen. Tiltakoztak az új rendszer intézkedései ellen, és vállalták a „keresztény meggyőződésű nép” vezetését.³ A színre lépő zalaegerszegi társaság ismert helyi polgárokat tömörített, akiknek egy része a városi közgyűlésnek is tagja volt. Vezetőik közé a régi egerszegi kereskedőcsaládból származó, de az üzletelést árvaszéki tisztviselői állásra váltó Fangler Béla, Fatér József ügyvéd, Sebestyén Jenő magántisztviselő, Siposs Dezső kőfaragó mester, temetkezési vállalkozó, valamint Nagy Károly járásbíró tartozott. Pehm József is e kör keresztényszocialista, királyhű irányzatát követte, amely a politikai katolicizmus konzervatív változatára épült, erős liberálisellenességgel és antiszemitizmussal vegyülve. Szócsövük az éppen e célból alapított és szerkesztett *Zalamegyei Újság* lett.⁴ Szervezkedésük oda vezetett, hogy 1919 kora tavaszán a kormány – tehát nem a kommunista hatalom, hanem még a Berinkey-kormány – internálta, majd Szombathelyen házi őrizetben tartotta a püspökség épületében Pehm Józsefet. A rövid ideig tartó őrizetből végül azzal a feltétellel engedték szabadon, hogy Zalaegerszegre nem térhet vissza. Mivel ezt megszegte, s visszaindult Zalaegerszegre, Zalalövön leszállították a vonatról és visszakisérték Szombathelyre. Március 21-én, a Tanácsköztársaság kikiáltásakor átkísérték a rendőrségi fogdába, és mint túszt tartották fogva. Május 15-én átkísérték a rendőrök a zalai megyeszékhelyre, ahol a direktórium elnöke, Erdős Márkus kitoloncoltatta a megyéből. Ezután hazatért szülőfalujába, Csehimindszentre, ahol a proletárdiktatúra bukásáig tartózkodott. Augusztus elején tért vissza Zalaegerszegre.⁵

³ Uo. 20.

⁴ A hetente háromszor megjelenő *Zalamegyei Újság* főszerkesztője Pehm volt városi plébánosssá való kinevezéséig. Utóda Fatér József ügyvéd lett, de a kiadó élén továbbra is Pehm állt.

⁵ MINDSZENTY JÓZSEF: i. m. 21–23.; TYEKVICKSA ÁRPÁD: „Ahogy régen, most is boldog voltam velük.” Mindszenty (Pehm) József és Zalaegerszeg. In: *Zala megye ezer éve*. Tanulmánykötet a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére. Zalaegerszeg, [2001] 246–247.

Szabadon maradt társai 1919 áprilisában, Fangler és Sebestyén vezetésével, puccsot kíséreltek meg a Tanácsköztársaság ellen: ez volt az „alsólendvai ellenforradalom”. Azért nevezték így, mert Alsólendván (a mai szlovéniai Lendván) próbálták meg először átvenni a hatalmat, és onnan kiindulva akarták a megye többi részét is felszabadítani a Tanácsköztársaság helyi szerveinek uralma alól. Kísérletük azonban gyorsan kudarcot vallott: a két vezetőt letartóztatták, fogságukból a tanácskormány bukása után szabadultak ki.

Az ellenforradalom győzelme után e politikai csoport nem hagyott fel a szervezkedéssel, sőt ekkor jött el az ő idejük. A *Zalamegyei Újság*ot felhasználva hirdették nézeteiket. Kezdetben szembehelyezkedtek a Horthy Miklós irányította hatalommal, és a konzervatív legitimizmus harcos képviselőiként a Habsburg-monarchia restaurációja mellett törtek lándzsát. Utóbbi azt jelentette, hogy nem fogadták el a háború utáni politikai változásokat, és a korábbi rendszer jogfolytonosságáért, azaz legitimitásjáért küzdöttek, benne legfontosabb követelésükkel: a törvényesnek tekintett uralkodó, Habsburg IV. Károly hatalmának visszaállításával. Horthy elutasításában ugyanakkor az is szerepet játszott, hogy a kormányzó protestáns volt, s ezt a politikai katolicizmus royalista képviselői ugyancsak nehezen tudták elfogadni (a magyar történelmi alkotmány szerint az uralkodó csak katolikus lehet).

Pehm József ekkor több közéleti akciót is kezdeményezett. Az 1919. novemberi városi közgyűlésen például javasolta, hogy a város intézzon kérvényt a magyar kormányhoz azért, hogy a parlament épületének tetejére tűzzék ki a keresztet, „Magyarország keresztény jellegének, tisztán keresztény szelvényben való kormányzásának hirdetése céljából”. A képviselőtestület „egyhangú lelkesedéssel” fogadta el a javaslatot.⁶

A *Zalamegyei Újság* és köre azonban igazi ellenfelének nem az új horthysta rendszert, hanem a liberális reformokat tekintette. A lap hasábjain a keresztény-nemzeti eszme radikális vonulatát képviselte, harsány antiszemizmussal és éles bal-

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltár (ZML) V. 1606. Zalaegerszeg város képviselő-testületének iratai, 1919. november.

oldal-ellenességgel kísérve.⁷ Pehm Józsefnek elkötelezett szándéka volt, hogy „az országrontók ellen tollal és szóval” küzdjön, s híveit „határozott és világos eligazításokkal” támogassa. „Súlyosan kötelező feladatnak tekintetem a szavazó polgárok alaposabb tájékozottságát és felvilágosítását még pártpolitika vonalán is elősegíteni. Az volt a felfogásom, hogy határozott kiállással és a lelkipászoroktól jövő egyértelmű eligazításokkal megakadályozhatjuk a vallásellenes – vagy társadalmakat és a közerkölcsöt romboló – mozgalmak hatalomra jutását” – írta emlékiratában.⁸

Jól mutatja ezt lapjának egyik 1919. decemberi vezércikke: „Azt hittük, hogy az a Friedrich István,⁹ akiben minden reményünk volt, aki minden nagy szeretetünket bírta, akit korunk egész melegével zártunk a keblünkre, azt hittük, hogy ő megért bennünket és kifejezi a mi akaratomkat, ami az egész világ akarata is: és megtisztítja ezt a nyomorúságos hazát a betolakodó kellemetlen vendégseregektől. Azt hittük, hogy az a nemzetrontó, vallásméltelyező galíciai zsidó horda, amelyik előzőnlötte sáska módra hazánkat, végképpen megszűnik itt létezni. Azt hittük, hogy ez a bűzös fekély, az a förtelmes genyryező seb, amit egyszerűen zsidónak hívnak Magyarországon – orvosi műtét alá kerül... Szent István birodalmát még mindig zsidó-kazárok dűlják, keresztény testvéreink még mindig marakodnak egymás közt, mint a nádi farkasok. Az Isten-Ember haragszik ránk. Nyomor és éhség a haragja. Ha öklünk le fog zúdulni a templomrabló csordára, ha kisöpörjük utcai piszkunkat, Galiciának illatos bazsarózsáit, ha testvéri szeretettel fogunk kezét a keresztény Magyarországgal, ha felebaráti odaadással kezeljük a keresztény magyar ügyet és az örökös torzsalkodás, az uralomravágyás (gusztustalan) erőlködései, személyi érdekek megszűnnek itten e földön: akkor a haragvó Isten ismét felénk fordul és megengedi, hogy imádjuk. De ha nem

⁷ *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között.* 1. k. 1918–1931. Szerk.: PAKSY Zoltán. Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény, 62.) 140–142., 155–158.

⁸ MINDSZENTY József: i. m. 28–29.

⁹ Friedrich István volt a Tanácsköztársaság bukását követő miniszterelnök, aki keresztény-nemzeti fordulatot hirdetett meg.

fog megszűnni a szörnyű marakodás: úgy széthullunk rokontalan és egyedülálló nép, mint a szélbe szórt száradt őszi levél. Széthullunk és jeltelen sírunk ott lesz az avarok és a longobárdok mellett, és a hunokkal meg a szkítákkal fognak egy napon emlegetni a történelem betűi.”¹⁰ Mint az idézetből látható, a szerző a magyar sorscsapásokért az ősi magyar atoknak tartott széthúzást és az ebből hasznot húzó zsidóságot tette felelőssé, egyben markánsan fogalmazva meg a nemzethalál vízióját.

Antiszemita nézeteiket jól mutatta Fangler Béla parlamenti tevékenysége, akit 1920-ban nemzetgyűlési képviselővé választottak, s aki 1920. április 19-én a nemzetgyűlésben zsidótörvény megalkotását követelte, s mindjárt be is terjesztette a magyarországi zsidóság jogfosztására irányuló javaslatát. Ebben zsidókataszter felállítását kezdeményezte, amelynek a legszélső katasztere elképzelése szerint a következőképpen festett volna: „Az első osztályban lévőkötől elsősorban el kell vonni a vagyont tökéletesen, 100%-ra. Sem az első-, sem a másodosztályú zsidó cselédet nem tarthat, az üzlethelyiséget tőle el kell venni, lakásába úgy be kell szorítani, hogy csak egy kis szobája maradjon meg, minden egyéb mellékhelyiség nélkül.”¹¹

A zsidóellenesség már a város első közgyűlésén, 1919. augusztus 21-én is éles vitát váltott ki.¹² A zalaegerszegi izraelita hitközség elnöke, Boschán Gyula ügyvéd tiltakozott a *Zalamegyei Újság* előző napi száma miatt, „amely a város zsidó polgárai ellen a legsúlyosabb vádakot emelte, hazafiatlanságot, vallástalanságot, gyávaságot vetett a szemükre”. Boschán szerint ezek az irományok olyan „veszélyes párakkal teli légkört” teremtenek, amelyet „a legkisebb gyújtóanyag felrobbanthat, lángba borítja városunkat és a romok alá temeti százával hitsorsosaimat: és evvel együtt városunk jó hírnevét”. Válaszként Pehm József emelkedett szólásra, aki szerint „a hivatkozott újságcikk nem vallásfelekezeti, hanem kizárólag politikai kérdéseket tárgyal”, s a cikk „csupán a magyar kereszténységet hívja

¹⁰ *Zalamegyei Újság*, 1919. december 18. KERECSENY János: Ha kövel dobnak meg – mennykövel dobd vissza.

¹¹ Nemzetgyűlési Napló 1920. április 19. 2. kötet, 224. p.

¹² *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között*. 1. k. 141–142.

sorompóba szervezkedésre egy új keresztény alapokon nyugvó Magyarország felépítéséhez”.

A *Zalamegyei Újság* a továbbiakban is folyamatosan fenntartotta a nemzeti veszélyeztetettség érzését. Még 1922-ben is közölt ilyen vezércikket: „Ma pedig nemcsak az állig fegyveres külső ellenség, hanem a megtérni nem akaró, kígyósímaságú, keblünkön melegedő, a kapualjakban meghúzódozó, az útszélen briganti módjára törrel leselkedő belső ellenség ugrásra készen lesi az alkalmas pillanatot, mikor gyíklesőjét ismét a magyar nemzet sebektől borított testébe márthassa, hogy még abból a kevésből is kiforgassa, ami ezeréves gazdag múltjának dicső örökségéből megmaradt. A komoly veszedelem Damoklész kardja állandóan fejünk fölött lebeg. És aki ezt nem akarja észrevenni, nemcsak könnyelműséget és mulasztást, de súlyos, megbocsájthatatlan vétket követ el a magyar haza, a magyar nemzet ellen.”¹³

Pehm József, miután 1919 őszén, plébánosi kinevezését követően lemondott szerkesztői tisztéről, a továbbiakban – ahogy az egy saját kezű leveléből kiderül¹⁴ – igyekezett a lap hangvételét mérsékelni. Az addigi radikális hangot azonban maga is elismerte elköszönésekor: „Ha néha éles is volt a lap hangja, mindenkor a porig alázott keresztény nemzeti eszme vezette tólamat”¹⁵ – írta némi magyarázkodással. Nézeteit 1919/20-ban az az erősen antiszemita tartalmú politikai katolicizmus jellemezte, amely az országos politikában is komoly szerepet játszó Prohászka Ottokár püspök vagy Bangha Béla jezsuita szerzetes megnyilvánulásaiából vált ismertté. Ők voltak azok, akik nézeteikkel döntő módon határozták meg a hatalomra jutott ellenforradalmi rendszer diskurzusát.¹⁶ Ezeket a nézeteket tükrözte

¹³ *Zalamegyei Újság*, 1922. február 1. A haza hív! (Kiemelések az eredetiben.)

¹⁴ ZML IV. 409a. Zala Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai, 483/1920.

¹⁵ *Zalamegyei Újság*, 1919. szeptember 23.

¹⁶ A Bangha-féle ultramontán nézetek a századforduló óta jelen voltak a magyar publicisztikában, főképp a *Magyar Kultúra* című lapban. Ezt Bangha 1913-ban alapította, célja a „destruktív” sajtóval szembeni keresztény fellépés és érdekérvényesítés volt. A *Magyar Kultúrát* a katolikus hívők adományai és megrendeléseit tartották fenn. Bangha szerint Magyarországot Szent István

vissza Pehm 1919-ben írt *Vigyázzatok az újsággal* című brosúrája is, amelyet a „destruktív”, azaz zsidó-liberális-szabadkőműves sajtó ellen írt a keresztény sajtó védelmében, s amelyet Zalaegerszegen széles körben terjesztettek.¹⁷ Ebben a magyar zsidó írókat, művészeket, újságírókat – Molnár Ferencet, Bródy Sándort, Szomori Dezsőt, Szép Ernőt, Ignotus Pált, Lengyel Menyhértet stb. – a nemzet ellenségének nevezte, akik destruktív módon rombolják a társadalom erkölcsait, összetartó erejét.¹⁸ „Aki a hitet, az erkölcsöt lerombolja, az ledöntötte az ország fenntartó oszlopait. Minden állam támasza, talpköve a hit és a tiszta erkölcs” – írta itt, s e sorokban foglalható össze világnézetének egyik fontos eleme. Ezeket az elveket gyakran hangoztatta előadásaiban – és nyilván prédikációiban is.

Politikai elvei szoros kapcsolatban álltak vallási meggyőződésével, a katolikus hit kizárólagossága megkérdőjelezhetetlen tézis volt a szemében. „Katolicizmus és felekezetek úgy viszonylanak egymáshoz, mint egység és szakadozottság, következetes komolyság és lágy engedékenység, erős fatörzs és letöredezett ágak, egy óriási dóm s apró, végeszakadatlan, keresztül-kasul épített kápolnácskák” – idézte egyik cikké-

óta a keresztény eszme tartja meg, amely útról azonban a nemzet 1848 után, a liberalizmussal letért. A gazdasági szabadverseny, a szociáldemokrácia és a demokratikus nyugati eszmék olyan destruktív tényezők, amelyek a nemzet erejét gyengítették, és ezek vezettek el az 1918/1919-es katasztrófához.

¹⁷ Az írást lásd teljes terjedelmében: Paksy 2011. 129–163.

¹⁸ TŲEKVICSKA Árpád: i. m. 247. – A brosúrát Zalaegerszegen, a Zalaegerszegi Sajtóbizottság (központja Zalaegerszeg, Katolikus Ház) adta ki 1920-ban. Az irat több tartalmi egységből áll: Az I. fejezet Pehm József plébános 1919. szeptember 23-án, a zalaegerszegi asszonyok és nők előtt tartott előadását tartalmazza. A kiadvány további részeit, a II–IV., valamint a VI. fejezetét a *Zalamegyei Újság* című lap cikkei alkotják, amelyek ebben az időszakban jelentek meg és tartalmuk illeszkedett a sajtóröpirat médiát tárgyaló tematikájába. Az V. és a VII. részt pedig a röpiratba írt útmutató alkotja, amely a keresztény sajtó terjesztésének módszertanát vázolja. Végezetül az utolsó, számmal nem jelölt rész „Keresztény lapok” címmel, jórészt szó szerinti ismétléssel ismét összefoglalja a korábban e körbe tartozónak bemutatott újságokat, szerkesztőségük címével és az előfizetési díj összegével. A kiadványt teljes terjedelmében közli: PAKSY Zoltán: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete 1919–1939*. Zalaegerszeg, 2011. (Zalaegerszegi Füzetek, 13.) 129–163.

ben egyetértően Bangha páttert.¹⁹ Ebből következően a válás gyakorlásában semmilyen lazaságot nem tűrt el híveitől. Megkövetelte a templomba járást és a katolikus vallás előírásai szerinti életet. Szigorúságát nem mindenki fogadta egyetértéssel, Zalaegerszegen feszültség is támadt emiatt. Amikor 1933 májusában a szombathelyi püspök Zalaegerszegre érkezett, a sajtóban (nem a Zalamegyei Újságban, hanem a másik helyi lapban) szerkesztőségi cikk kritizálta a városi plébánia felfogását, amely szerint minden igaz katolikusnak azonos politikai meggyőződést kell követnie, kirekesztve a vallásból is a másik párthoz tartozókat: „Mostohagyermekai, hamupipőkéi vagyunk a szellemnek, amely rendőrt állít a templomajtóba, amelynek másodrendű szentelmény a *másik* katolikus templom, amely szellemi autarkiát erőszakol a lelkekre, amennyiben rossz katolikusnak minősíti, aki a plébániailag nem félmjelzett életre, annak minden megnyilvánulásaira: sajtóra, művészetre, kedvtelésekre rátekin. Pedig a plébánia hatalmi körzetén kívül is van Krisztus, igaz hit, emberség, jó cselekedet.”²⁰ Sem a püspök, sem Pehm nem válaszolt a támadásra, a városban azonban kitört a vihar. A Zalai Naplót ért támadásokra a főszerkesztő, Sylvester Péter János így védekezett: „amit én csak leírtam, annak közvéleménye van, azt nem lehet szónoklatokkal kiirtani az emberekből, azt tizennégyezren tudják a városban”.²¹

Pehmnek a katolicizmus kizárólagosságára vonatkozó meggyőződése, s antiszemitizmusa is ugyanabból az elvből következett: a katolikus-keresztény Magyarország fundamentális alapelvéből. Álma az ezeréves Szent István-i keresztény magyar államhoz és annak törvényes berendezkedéséhez való visszatérés volt, ezért alkotta világnézetének másik legfontosabb elemét konok és megalkuvást nem ismerő legitimizmusa. Ennek eredményeként például még 1924-ben sem volt hajlandó szentmisével megünnepelni a protestáns Horthy kormányzó szüle-

¹⁹ *Zalamegyei Újság*, 1923. január 14. Két könyv. – Pehm Bangha Béla: *Gondolatok a világnézeti kérdéstről* c. könyvét ismerteti.

²⁰ *Zalai Napló*, 1933. május 14.

²¹ *Zalai Napló*, 1933. május 17.

tésnapját,²² s az 1930-as években tartott szentmiséken sem a kormányzó, hanem a nemzet üdvéért imádkozott.²³ A detronizációs, azaz a Habsburg-család trónfosztását kimondó 1921. évi törvényt lapja „Porban a magyar korona” címmel gyászkeletes cikkben ítélte el, s a folyamatos legitimista szervezkedés miatt a belügyminiszter 1922. április 14-én az újságot néhány hónapra be is tiltotta.²⁴

A betiltás kiélezett belpolitikai szituációban következett be, amikor Magyarországon éppen a parlamenti választási kampány zajlott. Az 1920. február 16-án összeült első nemzetgyűlés mandátuma két évre szólt, így megbízatása 1922 februárjában járt le. Magyarország közjogi történetében az eltelt két évben sorsdöntő változások következtek be. A nemzetgyűlés 1920. március 1-jén Horthy Miklóst választotta meg (1920. évi II. tc.) kormányzónak, ezzel azonban az államfő személyének kérdése nem került le a napirendről, sőt a következő évek legfontosabb belpolitikai feszültségforrásává vált. Hangsúlyozni kell, hogy a királykérdés nem csupán közjogi ügy, hanem annál jóval szélesebb társadalmi kérdés volt. A Habsburg-restauráció más társadalmi berendezkedést eredményezett volna, más társadalmi rétegek – például a korábbi aulikus rétegek, a katolikus arisztokrácia és nagybirtok, a klérus, a tisztikaron belül a királyhűek, sőt a zsidóság egy része – kerültek volna új helyzetbe, a többiek rovására. Joggal tarthattak ettől például a világháború után politikai szerephez jutott kispolgári, katonatiszti csoportok és a parasztság képviselői.

Ebben a kérdésben tulajdonképpen három irányzat állt szemben egymással. A *szabad királyválasztók* álláspontja szerint IV. Károly 1918-ban végérvényesen lemondott a magyar trónról, ezzel a Pragmatica Sanctio érvényessége és a Habsburgok igénye megszűnt, s visszaállt Magyarország szabad királyválasztó joga. Ezt az álláspontot képviselte a Kisgazdapárt több-

²² *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között.* 1. k. 327–331.

²³ TYERVICKSA Árpád: i. m. 248.

²⁴ A belügyminiszter 59661/1922. sz. távirati rendelete a *Zalamegyei Újság* megjelenésének és terjesztésének betiltása tárgyában. ZML IV. 401b. Zala Vármegye főispánjának bizalmas iratai, 15/1922.

sege, köztük a liberálisok, a Nagyatádi vezette centrum és a Gömbös Gyula vezette csoport is – utóbbi úgy is mint Horthy fontos szövetségese. Az ún. *elvi legitímisták* álláspontja szerint a Habsburg-restaurációt a külső kényszerítő körülmények fennállása miatt el kell halasztani, ezért ők is támogatták Horthy ideiglenesnek vélt kormányzóságát. Idetartozott a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) képviselőinek egy része. Végül voltak olyan képviselők – főként az arisztokrata származásúak között –, akik a Habsburg-restaurációt az adott körülmények között is végrehajtandónak vélték. Nézeteik szerint egy királyt nem lehet a többségi elv alapján megválasztani, mert akkor az nem pártok felett álló, a nemzet egészét megtestesítő, alkotmányos uralkodó lesz, hanem „pártkirály”. Ebből következően Magyarországon állandósulni fognak a belső ellentétek, megbomlik az alkotmányos rend, ami különösen megengedhetetlen a trianoni Magyarország helyzetében. Ezek az *intranszigiens legitímisták* – ahogy nevezték őket – a királypuccsok idején tevékenyen részt is vettek az eseményekben, ezért a kudarc után kompromittálódtak és politikai lépéshátrányba kerültek. Pehm József az utóbbiak közé tartozott, bár nem tudunk arról, hogy konkrét szerepet játszott volna az eseményekben.

IV. Károly 1921. március 26-án érkezett először Magyarországra, egészen pontosan Szombathelyre, azzal a céllal, hogy Budapestre továbbutazva elfoglalja a trónt. Próbálkozásának kudarca gyorsan kiderült, de távozása nem nyugalmat, hanem a feszültség eszkalálódását idézte elő, s Teleki Pál miniszterelnök le is mondott. Második visszatérése október 21-én történt, amely fegyveres összetűzéssé is fajult, s kudarca átrendezte a politikai erőviszonyokat. A királyt aktívan támogató legitímistákat, köztük a legitimista kereszténypárt, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja elnökét, Andrássy Gyulát letartóztatták, és rövid ideig lázadás vádjával vizsgálati fogságban tartották. A parlament pedig 1921. november 6-án, az 1921:XLVII. törvénycikkben kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. Akkor jelent meg a *Zalamegyei Újság* említett cikke „Porban a magyar korona” címmel, s ezt követte a lap betiltása. Bethlen István ekkor már nem a KNEP-re alapozva, hanem éppen an-

nak ellenében, a Nagyatádi Szabó István vezette Független Kisgazdapárttal szövetkezve hozta létre az egységes kormányzópartot. 1922 tavaszán kiírták a választásokat. A hosszú nevű Keresztény–Keresztyén Kisgazda, Földműves és Polgári Párt, röviden Egységes Párt ellen indult a legitimista ellenzék gróf Andrássy Gyula és Friedrich István volt miniszterelnök vezetésével. Az ellenzéki párt főként a keresztény középosztályt és az úri rétegeket tekintette bázisának, s vezetője, Friedrich István, éppen Zalaegerszegen indult el és akart képviselői mandátumot szerezni!

Friedrich a Tanácsköztársaság bukása után néhány nappal puccsal ragadta magához a hatalmat. Így, az ellenforradalmi Magyarország első miniszterelnökeként, „rendszerváltó” és programadó politikus volt, s ahogy korábban láttuk, a *Zalamegyei Újság* is vezércikkben hivatkozott rá, mint az ország megmentőjére. Ő hirdette meg először kormányfőként a keresztény Magyarország eszméjét, a „nemzeti ébredés” politikáját, amely kiutat mutathat a háború utáni zűrzavarból. A politikai harcokban, s különösen IV. Károly király eredménytelen visszatérési kísérletei miatt, valamint a Bethlen István miniszterelnök által megindított konszolidáció és új kormányzati rendszer kiépítése eredményeként a legitimista párt kezdett felmorzsolódni és egyre zsugorodott. Zalaegerszegen azonban továbbra is jelentős számú támogatót tudott maga mögött: Pehm Józsefet és keresztényszocialista körét, Pehm ugyanis plébánosként elvállalta a legitimista kereszténypárt megyei elnöki pozícióját.²⁵ Természetesen minden követ megmozgattak Friedrich sikere érdekében,²⁶ aki március 25-én tartotta meg zászlóbontó nagygyűlését Zalaegerszegen. Megjelent a kerület régi képviselője, Szmrecsányi György is, és elbúcsúzott választóitól.²⁷ Pehm volt a gyűlés másik szónoka. Méltatta Friedrich politikai érdemeit,

²⁵ MINDSZENTY József: i. m. 28.

²⁶ ZML IV. 401c. Zala Vármegye főispánjának elnöki iratai, 44/1922. Közli: *Politikai küzdelmek Zala megyében*. I. m. 290.

²⁷ Szmrecsányi György, aki egyébként az országgyűlés alelnöke volt, 1921 februárjában lett az Andrássy–Friedrich párt tagja. Gyórszentmártonban indult e párt jelöltjeként, de végül vereséget szenvedett és mandátum nélkül maradt.

különösen a Tanácsköztársaság bukása utáni jobboldali fordulatban, a „nemzeti ébredésben” játszott szerepét, és élesen támadta a polgári és liberális ellenzéket.²⁸

A zalaegerszegi választáson is az országos politika erőviszonyai rajzolódtak ki, hiszen Friedrich ellen indult egy Bethlent támogató kormánypárti és egy kiscgazda jelölt is, aki a liberális szárnyhoz tartozott. A választáson végül Friedrich alulmaradt, a mandátumot egy párton kívüli, kormánytámogató jelölt, Farkas Tibor bagodi földbirtokos szerezte meg.

Baloldali jelölt sem akkor, sem később nem indult Zala megyében. Pehm ettől függetlenül ádáz ellenfelük maradt, ezt több eset is bizonyítja. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt zalaegerszegi titkára 1924-ben az országos szakszervezet segítségét kérte a *Zalamegyei Újság* folyamatos támadásai miatt. Mint írta, ezek a „piszkos cikkek” annyira sértik a helyi munkásokat, hogy a „legrosszabbra vannak elkészülve”. „Úgy látszik, szaktársak, mi csak arra valók vagyunk, hogy a harcra elmenjünk és ártatlan testvéreinket legyilkoljuk, de arra nem vagyunk jók, hogy szakegyletet alapítsunk, ahol a gazdasági érdekeinket megvédjük” – írta Dombay János párttitkár.²⁹ Az ellentétek mélységét jelzi egy 1928-ban történt eset, amikor Pehm József az ügyészségen jelentette fel Esztergályos János szociáldemokrata országgyűlési képviselőt, mert az építőmunkások szakszervezetének városi csoportja előtt 1928. szeptember 27-én tartott gyűlésen elmondott beszédében a „feljelentőre állítólag olyan kijelentéseket tett, ami a rágalmazás vétségének az ismérveit látszik kimeríteni”. Az országgyűlés azonban nem függesztette fel Esztergályos mentelmi jogát. Mint megállapította: „a jelenlevő hatósági közeg emlékezetből írott jelentése szerint a beszéd tartalma nem meríti ki a fent hivatkozott törvénybe ütköző rágalmazás ismérveit, zaklatás esete forog fenn” (mármint Esztergályossal szemben!), így az eljárás leállt.³⁰

²⁸ *Zalavármegye*, 1922. március 27. – Pehm különösen a Rassay Károly és Drozdy Győző vezette ellenzéki Függetlenségi Kiscgazdapártot támadta.

²⁹ *Zalaegerszeg – dokumentumok a város történetéből*. Szerk.: GYIMESI Endre. Zalaegerszeg, 1985. 277.

³⁰ *Képviselőházi Napló*, 1926–1931. 28. k. 1929. november 5. 155.

Ugyancsak komoly vitát váltott ki, hogy az 1920-as években az egyik legnagyobb zalaegerszegi beruházásból, a Notre Dame Rend rendház- és iskolaépítéséből az apácarend (mögöttük Pehm József) kizárta a dolgozók közül a szociáldemokrata szervezett munkásokat.³¹ Pedig közülük került ki a városi építőmunkások döntő többsége. A képviselő-testületben is nagy vita bontakozott ki, ugyanis a városban nem volt elegendő keresztényszocialista munkás, ezért távolabbi helyekről érkeztek dolgozók, míg a helyiek munka nélkül maradtak. Egyes képviselők szerint ebbe az ügybe a város nem szólhat bele, mert magánépítetőről van szó. Mások a szociáldemokrata munkásokat minden középítkezésből ki akarták zárni, de többen végül amellet kardoskodtak, hogy itt gazdasági kérdésről, megélhetésről van szó, s ebbe nem szabad a politikát belekeverni. Ezért a képviselő-testület úgy határozott, hogy kezdjenek tárgyalásokat az apácarend képviselőivel a szociáldemokrata munkások alkalmazása érdekében. Az egyeztetés azonban sikertelen maradt, mivel Pehm hajthatatlannak bizonyult.³²

Ő terjesztette a megyei törvényhatóság elé azt a tiltakozó nyilatkozatot is, amellyel a zalai közgyűlés a magyar–orosz kereskedelmi kapcsolatok felvételének hírére reagált 1925-ben. Ugyanebben a nyilatkozatban elítélte a közgyűlés az ekkor nyilvánosságra került Bethlen–Peyer-paktumot is, „mert a magyar kir. kormány nem szorult arra, hogy többségét a nemzet ellenségeivel biztosítsa”. Ahogy látható, a nyilatkozat a magyar szociáldemokratákat a nemzet ellenségeinek, „hazaárulóknak” bélyegezte, akik „többé nem érdemesek arra, hogy a magyar törvényhozásban részt vegyenek, esetleg az ország területéről kitiltandók”.³³

Baloldal-ellenességét Pehm az 1930-as évek folyamán mindvégig hangoztatta, ezért állt támogatóan az 1937-ben indult Kékkereszt mozgalom mellé is. Ezt a szervezkedést 1937-ben

³¹ *Zalaegerszeg – dokumentumok a város történetéből.* 284–285.

³² ZML V. 1606. Zalaegerszeg város képviselő-testületének iratai, 1928. október 12. 207. sz. 547–552.

³³ ZML IV. 402. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, 3427/1925. jkv. 3. (Közl.: *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között.* 1. k. 333.)

a keresztényszocialista pártok radikális fiatalsága indította meg, hogy nemzeti és hivatásrendi alapon, szociális reformokkal harcoljon a marxizmus és a liberalizmus ellen. A mozgalom harsány antiszemita tartalommal telítődött: azonosult azzal az elképzeléssel, hogy a liberalizmus, a marxizmus és a bolsevizmus zsidó találmány. Ezeket a nézeteket Pehm József is osztotta, amit a mozgalom zalaegerszegi rendezvénye, illetve lapjának beszámolóí is bizonyítanak: „Harcol a Kékkereszt a nemzeti kultúra megerősítéséért, mert alig ér valamit az iskola, ha idegen szellemű színházak, újságok, filmek naponta árasztják magukból azt a zagyvalék kultúrát, amelynek apja a zsidóság, anyja pedig az üzlet. A magyarságnak el kell foglalnia a könyvkiadást, a színházat, a sajtót, a filmet. A szociális kérdést nem lehet megoldani a zsidókérdés megoldása nélkül. A zsidóságot a mozgalom idegen elemnek tekinti, amely a magyarságtól elütő moráljával és életszemléletével túlzott mértékben vesz részt a magyar gazdasági, társadalmi és kulturális élet irányításában, hogy szerepe ma már összeegyeztethetetlen a magyarság életérdekeivel. A magyarságnak el kell pusztulnia, ha nem szerzi vissza ezeket a pozícióikat, melyeket a liberalizmus hazug mákonyától megszédülve átengedett. A múlt hibái és baklövésai azonban nem adhatnak jogcímet arra, hogy a zsidóság kisajátítsa Magyarország gazdasági és kereskedelmi életét. Éppen ezért nem gyűlölködve, de a magyarság jövője iránti aggodalommal azt akarjuk, hogy a magyarság számarányához mérten foglalhassa el a gazdasági és kereskedelmi pozíciókat.” Eszerint a mozgalom a zsidóellenes fellépést nem végcélként, hanem eszközként tekintette a magyar gazdasági és társadalmi problémák megoldásához. Úgy véljük, mindez jól tükrözi Pehm Józsefnek ebben a kérdésben vallott elveit is.³⁴

Változás történt azonban a Horthy kormányzóságához és a fennálló rendszerhez fűződő viszonyában. Az 1920-as évek kö-

³⁴ *Zalamegyei Újság*, 1937. április 4. – A Kékkereszt mozgalom zalaegerszegi rendezvényét is ő szervezte és nyitotta meg. Az elhangzottak közül a lap részletesebben Károlyi György gróf zalaszentgróti földbirtokos bolsevizmus elleni előadását ismertette, az elkövetkező öt lapszámában, fő oldalon, szó szerinti közölve. Az előadás pontokba szedte a gazdasági és társadalmi reformok sorát, a zsidókérdést pedig a numerus clausus elv alapján vélte megoldhatónak.

zépére egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az új magyar politikai struktúra, a bethleni konszolidáció eredményeként tartósnak bizonyul, s vélhetően ez készítette Pehm Józsefet és a legitimistákat Horthy-ellenes nézeteik módosítására és az ellenállás feladására. A politikai elitet 1920/21-ben élesen megosztó királykérdés mentén ugyanis a legitimista keresztényszocialista tábor kettévált. Egyik szárnya a királypuccsok kudarca után feladta követeléseit és együttműködést keresett a kormánnyal. Ennek a csoportnak volt az egyik vezéregyénisége Vass József, aki Bethlen bizalmasaként igyekezett a legitimistákat a kormány támogatására ösztönözni.³⁵ Eredményes tevékenységéért lehetett 1922-től szociális és népjóléti miniszter, egyben miniszterelnök-helyettes.

A másik szárny erős emberei közé tartozott az elszántan karlista (Habsburg Károly-párti) szombathelyi megyéspüspök, Mikes János, és Pehm József plébános is. Utóbbi következetesen és konokul ellenállt, nehezen adta be a derekát, de a fordulat végül 1923 végére nála is bekövetkezett. Ebben több tényező játszhatott szerepet. Egyfelől IV. Károly 1922-ben bekövetkezett halála rontotta a legitimisták pozícióit. Noha ez jogilag nem jelentett problémát, hiszen volt örökös; de a kiskorú Ottót, aki 1922-ben töltötte be a 10. évét, nehezebben lehetett beállítani olyan alkotmányos uralkodónak, aki a nemzeti egységet megtestesítheti. Másfelől kétségtelen, hogy 1926-ra a bethleni konszolidáció olyan eredményeket ért el, amelyeket nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A magyar társadalom nyugalmi állapotba került, megindult a lassú gazdasági felívelés is, s ezt egy konzervatív politikai irányzat sem utasíthatta el. Ahogy azt az 1926-os választás kampányában maga Pehm is megfogalmazta: ezek között a keretek között a keresztényszocialista politika is megtalálhatja a céljait és feladatait.

Szerepet játszhatott továbbá az a lépés is, hogy 1922-ben a kormány betiltotta a *Zalamegyei Újságot*, éppen legitimista híradásai miatt. A szüneteltetés néhány hónapig tartott, s utána, 1922 decemberétől, az újság hangvétele megváltozott. Radikális

³⁵ GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Akadémiai Kiadó, 1977. 165.

hangja enyhült, az antiszemita retorika szinte teljesen eltűnt, s a lap szép lassan kormánypártivá változott. Ahogy azt a bizalmas forrásokból láthatjuk, a radikális keresztényszocialisták és a kormány között a mérsékelt legitimista főispán, Tarányi Ferenc közvetített. Pehmről Tarányi 1923 decemberében a következőket írta feletteseinek: „Erős szervező tehetség. A vármegyebeli papság közéleti szereplésének szervezője és irányítója. Az országos és vármegyei politikában tevékenységet csupán annyiban fejt ki, amennyire ezt a saját és a hitközség érdekei kívánják. Bár politikai szereplése némely vonatkozásban ellenzéki színezetet mutat, felfogása az Egységes Párt programjához áll legközelebb. Régebben tevékenyen részt vett a *Zalamegyei Újság* című napilap szellemi irányításában, azonban ezen szereplésével már hosszabb ideje felhagyott.”³⁶ A jelentésből kiderül, hogy Pehm királyhű elveit fel nem adva, belenyugodott a rendszer megváltoztathatatlanságába, és inkább annak keretein belül igyekezett tevékenykedni. Ennek a kompromisszumnak lett az eredménye, hogy a *Zalamegyei Újság* nemcsak hogy tovább működhetett, de még állami támogatásban is részesült.³⁷ Ráadásul a másik, addig kormánypárti zalaegerszegi újság, a *Zalavármegye* rovására.

A keresztényszocialista-kormánypárti együttműködés az 1926. évi választásokon a zalaegerszegi választókerületben is körvonalazódott, mégpedig közös jelölt állításában. Sokáig tartotta magát az információ, hogy a jelölt az említett Vass József miniszterelnök helyettes, a Bethlen-kormány szociális és népjóléti minisztere lesz. Vass katolikus pap, kalocsai nagyprépost volt, a régi néppárti irányzat képviselője, a keresztényszocialisták egyik vezéralakja. Személyét különleges kapcsolat fűzte a katolikus Nyugat-Dunántúlhoz, különösen Vas és Zala megyéhez. Ennek több oka volt: egyfelől itt született 1877-ben, Sárváron. Másfelől 1919-ben a Tanácsköztársaság időszakában

³⁶ ZML IV. 401b. Zala Vármegye főispánjának bizalmas iratai, 223/1923. Közli: *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között*. 1. k. 324.

³⁷ ZML IV. 401b. Zala Vármegye főispánjának bizalmas iratai, 150/1923. Közli: *Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között*. 1. k. 316–319.

kis zalai falvakban bujdokolt a vörös hatóságok elől. Erre később előszeretettel hivatkozott, kiemelve, hogy akkoriban erős kapocs keletkezett közötté és a zalai nép között. Végül azonban mégsem ő kapta a jelöltséget, hanem miniszteriumának egyik tisztviselője, főosztályvezetője, báró Kray István.

Hangsúlyozni kell, hogy maga az új jelölt is legitimista volt. Amikor a zalaegerszegi jelölést Vass miniszter helyett, a beosztottja, lényegében bizalmasa nyerte el, személyében két politikai irányt képviselt: az addig egymással szemben álló legitimista keresztényszocialistát és a bethleni kormánypártét.

Pehm ismét részt vett a választási kampányban. November 29-én Zalaegerszegen, egy politikai gyűlésen bejelentette, hogy „szívvel-lélekkel” támogatják Kray Istvánt.³⁸ Először is azért, mert Kray is a legitimizmus alapján áll, és „a jogfolytonosság és a Szent Korona híve”. Beszédéből kiviláglott milyen változás állt be a helyi keresztényszocialisták szemléletében. Mint közölte, azért is támogatják Krayt, „mert 1867 óta ő az első fecske, aki vármegyei és városi politikát hirdet. 1867 óta mi csak országos politikát csináltunk, pedig jobb lett volna megyei politikát követni. Akkor nem maradtunk volna 100 évvel vissza, míg a többi dunántúli város mérföldes csizmákkal haladt előre.”³⁹ Az apátplébános arra célzott, hogy Zala megye mindig a nemzeti érdekeket tartotta szem előtt, és mindent ezeknek rendelt alá. Most azonban a helyi érdekek képviselőjét helyezik előtérbe a fejlődés, a haladás érdekében, Kray pedig „az alkotás embere”. Az sem volt elhanyagolható, hogy a jelölt jelentős kormányzati befolyással bírt, s meg is ígért mindent az elmaradottság felszámolására. Végezetül Pehm József elmondta, hogy személy szerint azért is támogatja Kray bárót, mert „becsületes ember. A nyelve nem jár el, nem mocskolódik, nem viszi a politikát személyes térre, ellenfeléről egy kisebbítő szót nem mond.”⁴⁰

A koalíciós jelölt, meglepő módon, nem aratott fölényes választási győzelmet. Ennek oka, hogy Kray ellenfele a korábbi képviselő, Farkas Tibor volt, aki független jelöltként indult.

³⁸ *Zalamegyei Újság*, 1926. november 30. 2.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

Amíg ugyanis a legitimista keresztényszocialisták a kormány felé, Farkas Tibor a konzervatív ellenzéki irány felé fordult. Már képviselősége kezdetén határozottabb kritikát fogalmazott meg a kormánnyal szemben, s lassan ellenzéki irányba fordult, mondván, hogy a kormányzat nem restaurálta a háború előtti Magyarország politikai és társadalmi rendszerét.⁴¹ A választás végül rendkívül feszült légkörben zajlott le, s a kormánypárti jelölt mintegy 100 szavazattal, egy százalékpont alatti különbséggel nyerte meg a választást.⁴²

A közös jelölt kiválasztása és választási győzelme után sem szűnt meg a keresztényszocialista tábor szervezkedése Zalaegerszezen. 1926. október 27-én a Katolikus Népszövetség megyei szervezete nagygyűlést tartott a zalaegerszegi Katolikus Házban. Itt megjelent Ernst Sándor és Fröhvirth Mátyás kereszténypárti országgyűlési képviselő, Pehm József plébános és mintegy 100 zalai falu küldötte.⁴³ A plébános nyitóbeszédében hangsúlyozta: „a Katolikus Népszövetségnek fontos szerepe van a mai időkben, amikor annyi tényező igyekszik aláásni a társadalmi békét és rendet, s magában Zalában is szomorú tünetek mutatkoznak”. Utóbbi megjegyzésével a falvakban megjelenő agitátorokra és politikai szervezőkre célozott. Ernst Sándor szerint „a Katolikus Népszövetség szemmel tartja azokat az ellenfeleket, akik ártani akarnak a katolicizmusnak. Küzdünk a szociáldemokrácia, a legfőbb újkori eretnekség ellen, tesszük pedig azért, mert világossá akarjuk tenni mindenki előtt, hogy a szociáldemokráciának nincs igaza, és mert hisszük, hogy a katolicizmus túl fog élni minden tévtant.” Szerinte a magyar politikai életben két tábor áll egymással szemben: a vagyonos rétegeket és a hatalmat képviselő úri Magyarország és a vagyontalan nép. „Mi egyik végletet sem valljuk a magunkénak. A mi ideálunk a fejlődés, törekvésünk a kiegyenlítés, a nép nevelése öntudatos polgárokká a kereszténység jegyében.” Fröhvirth

⁴¹ PAKSY Zoltán: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete*. 72.

⁴² A választást Farkas Tibor a bíróságon meg is támadta, választási visszavonásokra hivatkozva. A Közigazgatási Bíróság neki adott igazat, megsemmisítette a zalaegerszegi választás eredményét és új választást rendelt el 1927. május 31-ére. Ezen ismét ketten indultak, és ismét Kray nyerte el a mandátumot.

⁴³ *Zalamegyei Újság*, 1926. október 28.

Mátyás ehhez hozzátette: szomorú a megye statisztikája, mert például az újságok közül a *Népszavára* 5600-an fizetnek elő, és igen elterjedt a liberális *Szabad Szó* is. „A világnézeti harc a fővárosból el fog jutni a most még látszólag csendes vidékre is, és ha nem lépünk fel idejében, akkor a falun is meg kell osztani az uralmat ellenségeinkkel.”⁴⁴ Látható tehát, hogy a keresztényszocialisták korábbi elveik alapján szervezkedtek, és továbbra is a baloldali munkásmozgalmat és a liberálisokat tekintették legfőbb ellenfelüknek.

Az 1926-ban megválasztott Kray báró közel tíz évig maradt Zalaegerszeg képviselője, mert a következő választáson is mandátumot szerzett. Ez a választás 1931-ben, már a világválság időszakában zajlott, s Kray ellenjelölt nélkül indult, ami a kialakult kormányzati rendszer helyi beágyazódásáról és stabilitásáról tanúskodott. Ami Pehm Józsefet illeti, politikai nézeteinek módosulása nem jelentette a legitimizmus feladását. Még 1937-ben is, egy városi közgyűlési vita hevében, az őt ezzel vádoló képviselőnek határozottan megmondta: „mindig legitimista volt, sohasem szégyellte, és most sem szégyelli, hogy a nagy Apponyi hívének vallja magát, a Magyar Szent Koronához és annak viselőjéhez, az örökös magyar királyhoz hű marad”.⁴⁵

Az 1930-as évek elejének nagy gazdasági világválsága elsöpörte a bethleni konszolidáció eredményeit. Nyilvánvalóvá vált, hogy reformokra és változtatásokra van szükség, amelyhez határozott politikai szándék és akarat kell. E célból nevezte ki a kormányzó Gömbös Gyulát miniszterelnökké 1932-ben, aki programjában radikális változásokat fogalmazott meg. Ezeknek azonban gátat vetettek a rendszer fenntartásában vagy csak óvatos reformjában érdekelt konzervatív erők, amelyek a parlamentben, a kormánypárton belül is többségben voltak. Különböző politikai irányzatokat képviseltek, abban azonban megegyeztek, hogy nem azonosultak Gömbös kormányra kerülése előtti radikális nézeteivel. Így ő, miniszterelnökként, a kormánypárt támogatására csak abban az esetben számítha-

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ ZML V. 1606. Zalaegerszeg város közgyűlésének jegyzőkönyve, 1937. november 8. 472–473.

tott, ha jócskán lefarag korábbi elképzeléseiből – vagy átalakítja a kormánypártot. Ezért a miniszterelnök 1932 és 1935 között nem az eredeti szándéka szerinti reformprogramját valósította meg, hanem csak az annak háttérét jelentő bázis kiépítéséhez kezdett hozzá. Ez a program a (politikai) közéletet is érintette, legfontosabb eleme azonban a kormánypárt átalakítása volt. A korábbi elitista, csak a választásokon aktivizálódó pártot olyan igazi tömegpárttá akarta átszervezni, amely kiszolgálója az ő politikai programját.⁴⁶ Ezt jelezte a párt nevének megváltoztatása is Nemzeti Egység Pártjára. Erős, egységes politikai párttal akart nekivágni a választásoknak, hogy majd – reményei szerint – egy híveiből álló új képviselői tábormal kezdhesen hozzá a rendszer igazi átalakításához. Az 1935. évi választások tétje tehát az új kormányzati politika megvalósításának és továbbvitelének a kérdése volt.

Az új politikai irányvonal azt is jelentette, hogy Gömbös korlátozni kívánta a régi konzervatív erőket: Bethlent és híveit, valamint a volt miniszterelnök koalíciós partnerét, a kereszténypártot is. Ez azonnal kiváltotta a párt ellenakcióját. Ellentétek oka azonban nemcsak ebben rejlett, hanem világnézeti különbségekben is: Gömbös olasz mintára elképzelt „öncélú nemzeti állama” és „vezérsége” nem fért meg a politikai katolicizmus eszméivel, s főleg nem a monarchia jogfolytonosságának tételével. A Keresztény Gazdasági és Szociális Párt már az 1931-es választások után erősíteni kezdte pozícióit és szélesíteni mozgásterét a kormánypárttal szemben. Újabb lökést adott ehhez a gömbösi program, amelynek veszélyeire – elsősorban a diktatúra veszélyére – a párt vezetői hívták fel a figyelmet.⁴⁷ Programjukban az elvi legitimizmus, mint a diktatúra alternatívája jelent meg. Zala megyében a két politikai irányzat szembenállása megmutatkozott a vármegyei közgyűlés munkájában is, ahol egyre keményebb politikai csatározások folytak.

⁴⁶ Vö. VONYÓ József: A Nemzeti Egység Pártja a magyarországi polgári kormánypártok sorában. In: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus*. Tanulmányok. Pécs, 2001. 9–29.

⁴⁷ SIPOS Péter: Őrségváltás szavazócédulákkal. In: *Parlamentari választások Magyarországon 1920–1998*. Szerk.: FÖLDES György és HUBAI László. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 164.

Ez természetesen nem volt helyi sajátosság, az ország más, katolikusok lakta részein is hasonló szervezkedés kezdődött. Így például 1933 októberében nagygyűlést szervezett a katolikus ellenzék Nagykanizsán. Ezen részt vett a két zalai város apátplébánosa (Pehm József és Molnár Arkangyal), a kereszténypárt két országgyűlési képviselője (Kállay Tibor és br. Kray István), az országos pártvezetés részéről Ernst Sándor és gróf Esterházy Móric országgyűlési képviselő, sok más zalai közéleti személy társaságában (Farkas Tibor képviselő, Tarányi Ferenc volt főispán, felsőházi tag stb.). A felszólalók határozott ellenérzésüket fejezték ki a nemzeti jelszavak és programok kormánypárti kisajátítása ellen, ugyanakkor hangsúlyozták a szociális intézkedések fontosságát. Tiltakoztak az egypártrendszer és a személyi diktatúra lehetősége ellen. Külpolitikai téren elítélték az egyoldalú orientációt, a revízió megvalósításában az önálló magyar külpolitika szükségességét emelték ki.⁴⁸ Ezek a gondolatok a kormány politikájával való szembenállást mutatták, és szakadást jeleztek a keresztény-konzervatív táborban. A kereszténypárt akciója tovább folytatódott, egy évvel a nagykanizsai gyűlés után Körmenten tartottak országos nagygyűlést, ahol egyértelműen megfogalmazták az ellenzéki magatartást.⁴⁹ A közelgő, 1935. évi parlamenti választásokra tehát Zalaegerszegen ismét kormányzati–keresztényszocialista rivalizálás volt várható.

A politikai átrendeződés folyamata nemcsak a kormánypártot érintette, hanem más hatalmi szerveket is. Ennek szele 1935 márciusában érte el Zala megyét, amikor új személy került a főispáni székbe. Gyömöre Györgyöt – aki már 1926 óta állt a megye élén – Gömbös feltétlen híve, a Budapestről érkezett Tabódy Tibor váltotta fel. Tabódy felemelkedését az új politikai irányvonalnak köszönhetette: ízig-vérig Gömbös embere volt. 1925-től kezdett politizálni, Wolff Károly budapesti községi pártjában. Amint kinevezték Gömböst, azonnal csatlakozott

⁴⁸ *Zalai Közlöny*, 1933. október 24.; ZML IV. 401b. Zala Vármegye főispánjának bizalmas iratai, 86/1933.

⁴⁹ GERGELY Jenő: Mindszenty (Pehm) József apátplébános és a katolikus pártalapítási kísérletek az 1930-as években. *Múltunk*, 1993/1. 101–102.

hozzá, és mielőtt zalai főispán lett volna, a kormánypárt új-jáformálásának munkájában vett részt Budapesten. Főispáni bemutatkozó beszédében hosszasan taglalta a reformok szükségességét, rámutatva a megye elmaradottságára. A közgyűlés nevében Pehm válaszolt: „Méltóságod megnyilatkozott a vármege színe előtt azokról a főbb irányvonalakról, amelyeket a közéleti tevékenységben követni és érvényesíteni óhajt. Ez a megye nem zárkózott el soha a komoly és indokolt haladás elől, de féltékenyen védte az alkotmányt és önkormányzata sérthetetlenségét. ... A tisztelet és engedelmesség adóját mi ezennel felajánljuk; viszont jogaink és szabadságunk tiszteletben tartását és ha kell, védelmét férfias nyíltsággal kérjük.”⁵⁰ Utalt arra is, hogy a Gömbös-féle kormányzati és politikai átalakítással nem értenek egyet. Ahogy várható volt, Zalaegerszegen megindult a katolikus ellenakció, amely mögött elsősorban a helyi katolikus papok és közéleti személyek álltak, élükön természetesen Pehm Józseffel.

Ugyanebben az időben a kereszténypárton belül is fontos reformmozgalom kezdődött. Ezt alapjában az okozta, hogy a párt népszerűsége rohamosan csökkent, s a politizálásban élenjáró fiatal egyházi személyek, köztük Pehm József és mások ezt reformokkal igyekeztek orvosolni.⁵¹ Attól tartottak, hogy a Gömbös által 1932 után újjászervezett és megerősített Nemzeti Egység Pártja, valamint más ellenzéki pártok, az 1930-ban új-jáalakult Független Kisgazdapárt és az újonnan indult nyilas-keresztes mozgalom elhódítja híveiket, és pártjuk a közélet perifériájára szorul. Ezt a választási eredmények is bizonyították, hiszen a kereszténypárt 1931-ben még országosan 335 000 szavazatot kapott, 1935-ben pedig már csak 180 000-ret.⁵² Felvetették a szociális reformok, így a földreform gondolatát, nevezetesen, hogy az egyházi birtokok egy részét kisbérletek formájában át kellene engedni a parasztoknak.⁵³ Jól látták, hogy

⁵⁰ ZML IV. 402. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, 1935. március 18.; *Zalai Napló*, 1935. március 19.

⁵¹ GERGELY Jenő: Mindszenty (Pehm) József apátplébános és a katolikus pártalapítási kísérletek az 1930-as években. 37–57.

⁵² Uo. 50.

⁵³ Uo. 43.

a nyilas mozgalom is a paraszti elégedetlenséget lovagolja meg, ezért igyekeztek szociális programmal előállni, és megújítani a kereszténypártot, a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot. A reformerek csupán egyvalamiben tévedtek, s ez Zala megye esetében vált a legnyilvánvalóbbá: szavazóikat nem a Kisgazdapárt és nem Gömbös kormányzópartja, hanem egyre nagyobb mértékben az új radikális ellenzéki mozgalom, a nyilaskeresztesek hódították el. Pehm József Zalaegerszegen mindezt testközelből láthatta, hiszen a megye és különösen a zalaegerszegi régió a szélsőjobboldali mozgalom egyik legfontosabb központjává vált. Ezért állt a város plébánosa a reform mellé és válhatott egyik vezéralakjává ennek a reformmozgalomnak.

E keresztényszocialista kör azonban nyilván maga sem volt tisztában azzal, hogy a szélsőjobboldal előretörésében saját korábbi nézetei és közéleti megnyilvánulásai milyen fontos szerepet játszottak. Szekfű Gyula, a kor legismertebb történésze is elismerte, hogy „a nyilas tömegek nagy része a katolikus táborból került ki”. Ennek a szegény rétegek körében a katolikus hit mellett az is oka volt, hogy az 1920-as évek elején a szélsőséges keresztényszocialista politikusok már előkészítették hozzá a talajt.⁵⁴ Ellentétben azonban sok keresztényszocialistával – például Meizler Károllyal⁵⁵ –, Pehm a világnézetét nem „fejlesztette” tovább nemzetiszocialista irányba. Ő a megújulást részben a hagyományos, konzervatív politikai keretek között képzelte el, de az említett szociális reformokat is zászlajára tűzte.⁵⁶

A nyilas mozgalom népszerűségével kapcsolatosan fennmaradt egy érdekes forrás, amely egy zalai nyilas falu életét mutat

⁵⁴ Uo. 51.

⁵⁵ A keszthelyi Meizler Károly 1919-től az egyik legaktívabb zalai keresztényszocialista szervező, a Katolikus Népszövetség aktivistája. 1935-ben a keszthelyi választókerületben szerzett mandátumot, mint keresztényszocialista jelölt, de 1938-ban megalapította a Keresztény Nemzeti Szocialista Frontot, amely a nemzetiszocialista és a keresztényszocialista irányzatot kapcsolta össze. Meizler Károly könyvéből kiderül, hogy jól ismerték egymást: MARÓTHY-MEIZLER Károly: *Az ismeretlen Mindszenty*. Buenos Aires, 1958.

⁵⁶ GERGELY Jenő: *Mindszenty (Pehm) József apátplébános és a katolikus pártalapítási kísérletek az 1930-as években*. 43. – A hagyományokhoz való ragaszkodásukat jelzi, hogy az új párt elnevezésében ismét a „néppárt” kifejezést akarták alkalmazni.

ja be, illetve keresi a magyarázatot az „újpogányság” terjedésének okaira. Pörneczy József pusztaválicskai földbirtokos írásáról van szó, amely 1936 szeptemberében jelent meg a katolikus folyóiratban, a *Magyar Kultúrában*.⁵⁷ A szerző hívő katolikusként arról értekezik, hogy a politikai katolicizmusnak miben kellene megújulnia és hogyan szerezhetné vissza falusi bázisát: „Az eredmény azon dől el, hogy a falu világnézeti válaszfútjainál az újkori pogányság csalogatásaival szemben milyen eszközökkel tudjuk a népleket a magyar katolicizmusnak a kilencszáz éves szentistváni eszme jegyében megtartani! ... A krisztusi gondolatért való küzdelem ellenfele a modern pogányság, a sokféle kereszties mozgalom. Ez a mozgalom terjed, szélesedik, terület egyik falutól a másikig.” Ennek kapcsán Pörneczy szemléletesen mutatja be egy nyilas falu, talán éppen saját faluja életét, egy vasárnapon: „Vasárnap délelőttje az ilyen falunak, sajnos, nemigen van. A templom messze nyolc-tíz kilométerre. Ki kívánhatja meg a vasárnapi szentmisét? Papot csak temetéskor látnak. Tanítója van a falunak egy-két év óta, de egymaga egy eszmeáramlattal szemben nem sokat tehet. A leventekorok fölüliek pedig még írni-olvasni se igen tudnak, ilyen analfabéta falu főfészke a nyilasmozgalomnak. Vasárnap délelőtt eltelik tisztálkodással és öltözködéssel, hogy délután a magyar melletket már a zöld ing borítsa. Délután autókon berobognak a nyilas vezérek. Sorbaállás, üdvözlés karfeltartással és hangos »bátorság« köszöntéssel. Ez tetszik a népnek!” Meizler Károly visszaemlékezései szerint ezt a cikket Pehm rendelte meg a szerzőtől, mivel saját magának sok nyilas híve volt, nem ő írta meg, hanem elmondatta egy hívével.⁵⁸

Zalaegerszeg térségében az 1930-as évek közepére három olyan politikai erő tevékenykedett pártszerűen, amelynek jelentős társadalmi bázisa is volt: a kormányzatot képviselő Nemzeti Egység Pártja (NEP), a nyilasok és a legitimista keresztényszocialisták. Összeütközésük 1935-ben, a választások idején következett el. A NEP Árvátfalvi Nagy Istvánt, Gömbös Gyula

⁵⁷ *Magyar Kultúra*, 1936. szeptember 5. PÖRNECZY József: Krisztus a magyar faluban.

⁵⁸ MARÓTHY-MEIZLER Károly: i. m. 110–111.

bizalmasát indította, akit a hatóság minden eszközzel támogatta, hiszen mint lojális képviselő, mindenben támogatta a kormányt.⁵⁹ S bár Árvátfalvi szociális elkötelezettsége nyilvánvaló volt, a helyi keresztényszocialisták, s különösen Pehm József csakis arcucsapásként értelmezhetette, hogy az elkötelezett katolikus kerületbe a kormány református jelöltet állított. A választáson a keresztényszocialistákat – példaként arra, hogy a politika milyen meglepetésekkel tud szolgálni – ismét Farkas Tibor bagodi földbirtokos képviselte.

A nyilasok részéről maga a pártvezető, ifj. Eitner Sándor indult. Családja a megyeszékhelytől kb. 10 km távolságra lévő Salomvár községben fekvő 2000 holdas birtokán gazdálkodott, de Zalaegerszegen is volt érdekeltsége, tehát jómódú, befolyásos családról volt szó. A családtagok nyilasként is hívó katolikusnak vallották magukat, s Pehm személyesen ismerte őket. Jellemző volt ebben az időszakban az egységesen, zöld ingben misére vonuló nyilasok csoportja. Azt sem mulasztották el, hogy minden pártrendezvényüket imával kezdjék, s egy arra hajlamos egyházi személlyel felszenteltessék helyiségeiket, eseményeiket megáldassák. Mivel a katolikus egyház ezt tiltotta, a legtöbbször szerzetesek vagy protestáns lelkészek áldották meg a nyilasokat.

1935. április 4-én feszült légkörben zajlott a választás, s az első fordulóban nem született döntés. Az eredmény a keresztényszocialisták félelmeit igazolta: a szélsőjobboldal előretört, Farkas pedig vereséget szenvedett: a legkevesebb voksot kapta, és kiesett.

A kormánypárti és a nyilas jelölt között pótválasztást kellett tartani, mivel az abszolút többséget egyikük sem érte el. Mindkettő elfogadhatatlan volt a keresztényszocialisták s Pehm József számára, ráadásul a választókerületben elterjedt a hír, hogy a keresztényszocialisták a nyilasokat támogatják. Ezt maga Pehm cáfolta 1935. április 10-én, a választás első és második fordulója közötti feszült légkörben saját kézzel írott levelében, melynek részlete a következőképpen hangzik: „Oly híreket

⁵⁹ PAKSY Zoltán: Nagypolitika kicsiben: parlamenti választás és társadalmi háttere Zalaegerszegen 1935-ben. *Korall*, 2004. szeptember. 88–106.

vettem a kerületből [ti. a zalaegerszegi választókerületből. – P. Z.], mintha káplánjaimmal együtt a nyilasok oldalán állanánk. Katolikus papra kényelmetlen az ilyen feltevés a nyilas program egy része miatt. Emiatt írom ezt a levelet.”⁶⁰ Hozzátette továbbá, hogy utasította vidéki káplánjait: a nyilasokat semmiképpen ne támogassák. A feltevés, hogy a papság a nyilasok mellé áll, nem lehetett alaptalan. Ez a nyilasmozgalom nem volt azonos a későbbi Szálasi-féle hungarizmussal, hanem egyfajta népi mozgalomként szociális reformokat követelt, amelyeknek jó része egybeesett a keresztényszocialista reformerek, köztük Pehm elképzeléseivel. Ugyanakkor a másik oldalon a protestáns gömbösista képviselőjelölt állt, ám ez még nem adott elég okot arra, hogy Pehmék a katolikus hitelveket egyébként tiszteletben tartó nyilasok mellé álljanak. Mindenesetre leszögezhetjük, hogy a négy és félezres keresztényszocialista tábor nem szavazott át a nyilas jelöltre, ugyanis az a második fordulóban pontosan ugyanannyi szavazatot kapott, mint az elsőben (5459 fő).

A mandátumot így végül a kormánypárt jelöltje nyerte el. A következő években a nyilas mozgalom lecsendesedett, de tovább szervezkedett. Aktivitása 1938-ben erősödött fel, a nemzetközi politikai események, az Anschluss és a náci Németország expanzív politikája következtében. A nyilasok zalai sikerei egyértelműen azzal magyarázhatók, amit Pehm József is hosszan taglalt önéletírásában a helyi viszonyokról: „Nagyon megdöbentem, amikor láttam, hogy Zala a Dunántúl legelmaradottabb megyéje, ahol nemcsak Szenterzsébethegynek, de sok más községnek sincs tanítója és iskolája.”⁶¹ Ez a felismerés ébresztette rá arra, hogy a szegény, főként falusi hívek körében komoly munkát kell végeznie, mert tudatlanságuk a politikai demagógia áldozatává teszi őket. Újságja, a *Zalamegyei Újság* különösen 1938-tól kezdve támadta a nyilasokat, szemléletesen jellemezve módszereiket: „A népet évek óta fanatizálják, lelkivilágát felkavarják, szívébe keserűséget, gyűlölséget, elégedetlenséget csepegtetnek, vagy az állandó agitációval, gyűléseken, meg-

⁶⁰ ZML IV. 402b. Zala Vármegye főispánjának bizalmas iratai, 39/1935. – A levél mellékletei illetve további részei hiányoznak.

⁶¹ MINDSZENTY József: i. m. 25.

beszéléseken való részvétellel elvonják munkájától, beleviszik nagy politikai harcokba, és még nagyobb izgalmakba kergetik. Olyan eljövendő világot festenek eléjük, ahol munka nélkül hull az áldás, repül a sült galamb a szájukba, lesz mindenkinek háza, földje, marhája, semmi gondja magára.”⁶²

Pehm ugyanakkor mindent megtett a legitimista keresztény párt megújítása érdekében. 1937-ben újból tanácskozást hívott össze, ezúttal Zalaegerszezen, ahol a fiatal reformgondolkodók ismét kísérletet tettek egy új keresztényszocialista párt létrehozására.⁶³ Ezzel éppen a nyilasok előretörését akarták megakadályozni, programjukban ezért fokozottan képviselték volna a szociális gondoskodás eszméit, különös tekintettel a szegény-paraszttság érdekeire. Ám a tanácskozás nem vezetett eredményre. Pehm 1938. április 19-ére, már mint pápai prelátus, újabb tanácskozást hívott össze, ezúttal Budapestre. A „Pehm József zalaegerszegi prelátus-plébános” kezdeményezésére létrejött találkozón az ország minden vármegyéjéből érkeztek küldöttek, hogy „a papság a mai súlyos politikai válság megbeszélése után megállapodásra jusson” – számolt be a rendezvényről a legnagyobb országos keresztény napilap.⁶⁴ Meghívólevelében a prelátus az 1938-as magyarországi állapotokat az 1918-as forradalmi légkörhöz hasonlította, a nyilas fenyegetés veszélyére figyelmeztetve.⁶⁵ Az ország minden tájáról érkezett, politikával is foglalkozó egyházi személyek a tanácskozás végeztével a következő memorandumot juttatták el a médiának:

„Az a helyzetkép alakult ki, hogy a régi politikai pártok és vezetők iránt a tömegek bizalmát titokzatos kezek már korábban is, főleg azonban az ausztriai események bekövetkezése óta megrendíteni iparkodnak. Az országszerte tapasztalható elégedetlenség folytán a szélsőjobb és a nyilasmozgalmak felé terelődik a tömegek érdeklődése. Meg kell állapítani azt is, hogy a hasadás nemcsak politikai téren tapasztalható, hanem val-

⁶² *Zalamegyei Újság*, 1939. május 24.

⁶³ BALOGH Margit: *Mindszenty József*. Elektra, Budapest, 2002. 51.

⁶⁴ *Nemzeti Újság*, 1938. május 6. 5.

⁶⁵ GERGELY Jenő: *Mindszenty (Pehm) József apátplébános és a katolikus párttalapítási kísérletek az 1930-as években*. 54.

lási téren is. ... Az a veszély fenyeget, hogy az Egyház múltjának teljes félreértésével és félremagyarázásával pont azokkal soroznak bennünket papokat együvé (zsidók, liberális nagybirtokosok stb.), akikkel szemben évtizedek óta küzdöttünk. Az egész értekezlet leszögezte magát a nemzeti, szociális, keresztény és korszerűen továbbépítendő alkotmányos irány követéséhez. ... A kormányzat által kezdeményezett reformokat (földteherrendezés, hitbizományi reform, telepítés, földreform, a nyolc órai munkaidő óvatos és okos keresztülvitele, a legkisebb munkabér megállapítása, mezőgazdasági öregségi biztosítás stb.) felette szükségesnek tartottuk és tartjuk.” Néhány további kérdésben a konferencia „a kormányzattól nagyobb határozottságot, főleg gyorsabb ütemet” követelt. Ilyen volt a bankok és a kartellek megrendszabályozása, a nemzeti jövedelem arányosítása, a kamatszint leszállítása, az álláshalmaz megszüntetése, családvédelmi törvények megalkotása, a „kisegyzisztenciák megerősítése, elsősorban a konjunkturális és kapitalista vagyongénekvételével”. A zsidókérdésre külön kitért az állásfogalalás: „A zsidókérdést mi szociális, gazdasági és világnézeti kérdésnek tekintjük. Ötven éven át elődeink és mi, az uzsoravilág tetőpontja idején Istóczy és később a Néppárt oldalán álltunk akkor is, amikor úgyszólván mindenki liberális zsidóbarát volt az egész országban. Az általunk támogatott kereszténypárt hozta létre az egyetlen fajvédő törvényt, a numerus clausust, viselve annak ódiúmat mind a mai napig.” Összefoglalva elmondhatjuk: a program körvonalazta a reformkonzervatívok és Pehm József elvárásait, tükrözte politikai nézeteiket, amelyek között ismét hangsúlyosan jelent meg a zsidókérdés, mint az egyik legfontosabb, megoldandó belpolitikai probléma.

Mindszenty 1938. április 30-án kihallgatást kért Serédy Jusztinián hercegprímástól, akivel nyilván a kezdeményezést tárgyalták meg. Csakhogy ez az akció sem vezetett eredményre, a keresztényszocialista párt vezetői és a mögöttük álló óvatoskodó katolikus egyházfők, püspökök nem tudták magukat rászáni a változtatásra.⁶⁶

⁶⁶ BALOGH Margit: i. m. 54–55.

Ráadásul Mindszenty helyzetét még egy tényező nehezítette. A keresztényszocialistákon belül volt egy csoport, amely a párt átalakítását jobboldali radikális irányba szeretne volna megvalósítani, és vagy a nyilasokkal való szövetségben vagy hasonló szélsőjobboldali párt létrehozásában gondolkodott. E csoporthoz tartozott Mindszenty egyik régi munkatársa, a keszthelyi ügyvéd, Meizler Károly is. Ő már az 1920-as évek elejétől Zala megyei keresztényszocialista aktivistaként tevékenykedett, s egyre határozottabb politikai szerepet játszott. 1935-ben a keszthelyi mandátummal be is jutott a parlamentbe. Meizler (aki később Maróthyra magyarosította a nevét) 1938-ban valóban kilépett a keresztényszocialista pártból és néhány képviselőtársával saját pártot hoztak létre: a Keresztény Nemzetiszocialista Frontot. Ahogy a neve is mutatja, a párt átmenetet, hidat kívánt képezni a nyilasok és a keresztényszocialisták között. Meizler egyébként nagy tisztelője volt Mindszentynek. 1945 után nyugatra emigrált, s az elsők között írt róla könyvet *Az ismeretlen Mindszenty* címmel. Megírta, hogy pártja létrehozása után Mindszenty megszakította vele a kapcsolatát, még a köszönését sem fogadta. Így tehát egyre nagyobb nyomás nehezedett a prelátus-plébánosra, hogy eltérítsék nemzetiszocialista irányba, ám ő hajthatatlannak bizonyult.

A nyilasokkal való szembenállása azonban nem jelentette antiszemita programjának mérséklődését. Az 1930-as évek végének jobbratulódása a radikális keresztényszocialisták számára is lehetőséget adott a zsidókérdés megoldásának gyakorlati megvalósítására. Az első zsidótörvényt, 1938-ban a Zalamegyei Újság csak mérsékelt lelkesedéssel üdvözölte, ugyanis kevésnek tartotta: „A zsidókérdés tehát végre a megoldás útjára kerül. Csatlakozunk ahhoz a helyesléshez, amellyel a kormány javaslatát a keresztény közvélemény fogadta, mégpedig két okból is. Az egyik ok, hogy legfőbb ideje volt megkezdeni a megoldást ebben a kérdésben, amely a háború óta a keresztény magyar rétegek kenyérkérdésévé lett. ... Megvalljuk a törvényjavaslat minden jó szándéka ellenére kezdő lépésnek sem teljesen kielégítő. Elismerjük, hogy a gazdasági életet illetően első lépésként nem lehetett továbbmenni, de nem fogadjuk el ezt a tételt a szel-

lemi élet területére vonatkozóan. A nemzeti szellemtől idegen sajtóban, színházban és filmben nem látunk olyan mértékű anyagi vonatkozásokat, hogy a radikálisabb megoldás a gazdasági érdekeket veszélyeztette volna. Egyébként is a magyar szellemiség, a nemzeti kultúra és a keresztény erkölcs annyira alapvető követelmény mind a magyar állam, mind a magyar nemzeti társadalom egészséges fejlődése szempontjából, hogy ennek védelme érdekében a radikális eszközöktől visszariadni nem szabad.”⁶⁷ Ahogy látható, a lap hasábjain ugyanaz az ideológia szólal meg, mint 1919-ben, Pehm József, Vigyázatok az újsággal c. brosrájában, a destruktív zsidó-liberális szellemiség elleni harc nevében, a keresztény erkölcs védelmében. A lap megoldási javaslatot is kínált a zsidókérdés megoldásához, mintegy megelőlegezve a következő zsidótörvényt: „A magyar nemzetre a jelek szerint emberfeletti erőfeszítések várnak az elkövetkezendő években és ehhez szükség van a magyar lélek teljes épségére. Ezt a magyar lelket pedig a kiegészés óta szünet nélkül fertőzi az az idegen szellemiség és erkölcsiség, amely 1918-ban tombolt leginkább, de azóta sem szüntette meg céltudatos, bár óvatosabb aknamunkáját. Ha már a zsidókérdéshez hozzányúltak, akkor a sajtóban, színházban és filméletben legalábbis az ötszázalékos arányszámig kellett volna menni. Nem az antiszemitizmus, hanem az aszemitizmus, a józan magyarságvédelem követeli ezt” – írta a lap vezércikkében, s a következő zsidótörvény, egy év múlva már valóban leszállította ezeket az arányszámokat a jelzett százalékokig.

Ezt az újság ismét vezércikkben üdvözölte a „keresztény, nemzeti megújulás nevében”. Ugyanakkor fejtegetéseit meglepő állítással folytatta: „Ebben a világnézeti kavargásban Zalaegerszeg úgy tűnik fel a kívülről szemlélőnek, mint egy visszamaradt liberális sziget.”⁶⁸ A cikkíró szerint Zalaegerszegen fordított folyamatok érvényesülnek. A háború után az országgal ellentétben, a városban sokáig uralkodó volt a „keresztény megújodás gondolata”, s csak idővel sikerült háttérbe szorítani, most viszont, amikor az újra napirenden van, itt nem érvényesül. A

⁶⁷ *Zalamegyei Újság*, 1938. április 10. 1. Jegyzetek.

⁶⁸ *Zalamegyei Újság*, 1939. május 4. 1. Liberális sziget.

lap szerint ismét eljött az ideje a „bátor színvallásnak”, a „radikális keresztény és nemzeti, jobboldali állásfoglalásnak”, s ezt a városban is érvényesíteni kell. A szerző meg is nevezte, hogy mire gondol: egyfelől felháborodásának adott hangot, hogy a városi képviselő-testület még mindig tele van zsidóval, másrészt érthetetlennek nevezte, hogy a Zalaegerszegi Kaszinó nem képviseli „fellegvárként a jobboldali gondolatokat”, sőt „hangadó liberális vezeterei hamis képet” sugallnak a nép számára. A szerző még az 1919-es, szélsőjobboldali MOVE-t is kritizálta, mert „nem a régi, meg nem alkuvó szellem uralkodik a testületben”, s van néhány tag, aki „túl óvatos, túlzottan törődik bizonyos tekintetekkel”. Összefoglalva leszögezhetjük, hogy az 1918-ban, Zalaegerszegen létrejött szélsőjobboldali csoport és szellemisége újraéledt, radikális keresztényszocialista alapról kiindulva ismét megfogalmazta követeléseit, és ezzel a legszélsőségesebb zsidóellenes uszítás szolgálatába szegődött.

1938 májusában megalakult Zalaegerszegen a Baross Szövetség helyi szervezete. Ez a keresztény iparosok és kereskedők érdekvédelmi szervezete volt, s nyíltan zsidóellenes céllal jött létre. A rendezvényt Pehm József nyitotta meg, beszédében a régi, céhes iparos korszakot idézte fel, amikor még erős volt a magyar kisipar. Hibának tartotta a céhrendszer megszüntetését és a korlátlan iparszabadság behozatalát, amely végül tönkretette a magyar ipart és kereskedelmet. Utána vitéz Tóth Béla a nagykanizsai Baross szervezet elnöke beszélt, aki felszólította a keresztény társadalmat, hogy szerezze vissza a zsidóságtól az ipart és kereskedelmet. Mint mondta, maga is meglepődött, hogy a magyar zsidóság „aránylag nyugodtan túri az ellene irányuló akciókat”, s ez bátorítást kell, hogy adjon a keresztény társadalomnak. Megfenyegette azokat a vásárlókat, akik zsidó boltban vásárolnak, hogy „le fogják őket fényképezni” (!) és megszégyenítik őket, a keresztény kereskedők boltjaira pedig ki fogják tenni a keresztet, hogy mindenki megismerje őket.⁶⁹ A Baross Szövetség zalaegerszegi szervezete élére végül díszelnöknek Teleki Béla főispánt és Pehm Józsefet választották

⁶⁹ *Zalamegyei Újság*, 1938. május 6. 1.

meg. Utóbbi köszöntő beszédében hangsúlyozta, hogy az ipart és kereskedelmet vissza kell szereznie a magyarságnak, mert jelenleg Budapesten 45, vidéken pedig csak 55 százalékra van a keresztények kezén, és a nagyipar sem keresztény és nemzeti irányú.⁷⁰

Közben Zala megyében is folytatódott a nyilas mozgalom térhódítása, s helyben is megjelentek legradikálisabb, legszélsőségebb irányzatának képviselői: Nagykanizsán megalakult a Szálasi-párt helyi szervezete. Zalában most már három különböző nyilas párt tevékenykedett: 1. a Pálffy Fidél-féle mérsékeltbb, inkább népi mozgalomként felfogható, a falvakban hódító nemzeti szocialista párt, 2. Meizler Károly keresztény nemzeti-szocialista mozgalma Keszthelyen és a Balatonfelvidéken, valamint 3. Nagykanizsán a Hungarista Párt.

Mindezek eredményeként érkezett el az 1939-es esztendő, az újabb parlamenti választás ideje. Ennek azért volt komoly jelentősége, mert a magyar politikai erőviszonyok jelentős átalakulását vetítette előre, annak két aspektusával: a keresztényszocialista párt teljes megsemmisülésével és a nyilasok komoly előretörésével.

Mindszenty azonban nem adta fel, és a sikertelen országos kezdeményezések után a saját háza táján próbált meg eredményt elérni. Lapja, a *Zalamegyei Újság* a nyilasok legádázabb ellenfele lett, s kiadta a jelszót: „Kereszt az eltorzított kereszt ellen!” Vagyis a katolikus kereszt a nyilaskereszt ellen. Az újságban sorra jelentek meg a nyilasokat támadó és leleplező cikkek.⁷¹ Az újság még az Eitner család korábbi bírósági ügyeit is újra előszedte, még a nem politikai tartalmúakat is, mint például egy ittasan okozott autóbalesetet vagy a valutaügyletet. Beszámolt a nyilasok törvénytelen akcióiról, de leginkább a demagóg propagandát igyekezett bemutatni.

⁷⁰ *Zalamegyei Újság*, 1938. május 24. 2.

⁷¹ *Zalamegyei Újság*, 1939. május 13–24. – Néhány cím az újságból: Nyilas terror mindenfelé (május 23.), A gyengén sikerült gyűlések után újabb trükkhöz folyamodtak a nyilasok (május 20.), Bátorság a „Bátorság” ellen! Kereszt az eltorzított kereszt ellen! (május 13.), Nyilas taktika (május 24.).

A közelgő választás komoly veszélyeket rejtett. Ez ugyanis már titkos volt az egész országban, ami a nyilasoknak kedvezett: valamennyi zalai választókerületben állítottak jelöltet, sőt megyei listát is. Félő volt, hogy megszerzik a megyeszékhely mandátumát is, ahol ismét a megyei vezető, Eitner Sándor indult. Erre különösen abban az esetben volt esélye, ha ellentáborra ismét két jelölt között oszlik meg, egy kormánypárti és egy keresztényszocialista között. Ekkor azonban Pehm József elérte, hogy a zalaegerszegi választókerületben a két párt közös jelöltet indítson, ráadásul egy keresztényszocialista földbirtokos személyében. A régi zalai nemesi családból származó Thassy Kristóf programjában a Pehm által meghirdetett elveket hangsúlyozta. „A magyar ember csak háromféle keresztet ismer: Krisztus keresztjét, amely megváltott bennünket, a kettőskeresztet, amely a magyarság múltját és jövőjét jelenti, meg a búzakeresztet, amelyek kenyeret adnak nekünk” – mondta egyik választási beszédében. „Holmi bunkós, hegyes, nyilas és különböző tekervényekben végződő keresztet nem ismerünk!”⁷² Visszafogott hangvételű programjában egyébként a szociális intézkedésekre helyezte a hangsúlyt, említette a progresszív adózás bevezetését, az árak és a bérek szabályozását, a gazdaadósságok rendezését, munkaalkalmak teremtését, gondoskodást a nagycsaládosokról, lakásépítési akciót. Előadásaiiban külpolitikáról, valamint egyéb politikai tárgyú témákról gyakorlatilag egyáltalán nem esett szó. Nem ment bele a nyilasokkal szembeni kortescsatába sem. Ugyanakkor Thassy a kampányban szinte teljes egészében került a zsidókérdést is, annak ellenére, hogy ez akkor már a kormányzati politika szintjére emelkedett. (A parlament 1939 májusában már a második „zsidótörvényt” hozta meg, illetve maga a választójogi törvény is tartalmazott ilyen kitételeket.) A jelöltek egyetlen problémára sem kínáltak ilyen megoldást, kerülték a kérdés felvetését. Ez azért is meglepő, hiszen ellenfeleiknek, a szélsőjobboldaliaknak az ideológiájában ez a kérdés központi szerepet kapott. Kínálkozott volna a lehetőség, hogy ezt a témát

⁷² *Zalamegyei Újság*, 1939. május 16.

felvetve „kifogják a szelet” a konkurens párt vitorlájából vagy eljének vele akár kampányfogásként is, ha az ilyen sikert hozhat, mint a nyilasoknak.

Az összefogásnak meg is lett az eredménye: a zalaegerszegi mandátumot Thassy szerezte meg. A nyilasok végül Zala megyében összesen négy mandátumot szereztek, Meizler Károly is újra képviselő lett Keszthelyen. A kereszténypárt országosan viszont csak négy mandátumot szerzett, ebből az egyiket Zalaegerszegen.

Pehm József plébános a választások után sem hagyott fel a nyilasok elleni küzdelemmel. Meizler Károly szerint 1940-ben kiadták a *Zöld kommunizmus* című kis könyvét, amely összefoglaló írásokat tartalmazott a nyilasok ellen. A kiadványnak már a címe is beszédes, hiszen arra utal, hogy milyen kapcsolat, hasonlóság van a két szélsőséges irányzat között. Meizler Károly a könyvében megemlíti: akkora volt a nyilasok népszerűsége, hogy a *Zöld kommunizmust* Zalaegerszegen csak egyetlen trafik merete árusítani, a Széchenyi téren, a parókia mellett.⁷³

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Pehm (Mindszenty) József a háború előtt a hagyományos néppárti politika képviselője volt, amelynek legfontosabb elveit a politikai katolicizmus jelölte ki. Hitt a magyar állam és társadalom fennálló rendjében, amelyet – sok belső feszültsége és ellentmondása dacára is – csak nagyon óvatos reformokkal kívánt megváltoztatni. Kétségtelen, hogy e problémák és a reformok szükségességének felismerése kiemelte kortársai, a kereszténypárti politikusok és politizáló paptársai köréből.

A társadalmi és szociális feszültségeket a magyar zsidóság tevékenységével magyarázta, amellyel szemben a numerus clausus elve alapján akarta pozíciókhoz juttatni és megerősíteni a keresztény társadalmat. Antiszemita politikai programja nem vitte közelebb a nemzetiszocialista mozgalomhoz, de nem annak antidemokratikus jellege, hanem eltérő állam- és tár-

⁷³ MARÓTHY-MEIZLER Károly: i. m. 116. Meg kell jegyeznünk, hogy ebből a kiadványból eddig egyetlen példány sem került nyilvánosságra, így kérdéses, hogy ez nem csak Meizler Károly kitalációja-e (akinek könyve egyébként is hemzseg a tévedésektől).

sadalomképe miatt. A vezérkultusz és az egyház közéleti szerepének korlátozása elfogadhatatlan tétel volt számára. Hitt az egyház kulturális és nemzetnevelő szerepében, a katolikus-keresztény elvek szerinti életben. A vallásos hit határozta meg politikai nézeteit. Szerinte a politikának az a mindenkori feladata, hogy megteremtse azokat az eszközöket és lehetőségeket, amelyek a keresztény erkölcs keretei között megtartják – vagy ha eltévelyedett, visszavezetik oda – a társadalmat.